

УДК 339.56(477+560)

JEL Classification: C63, F19, N75

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-10-02-02>

ДИНАМІКА ТА СУЧАСНИЙ СТАН ТОВАРНОЇ ТОРГІВЛІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ТУРЕЧЧИНОЮ

DYNAMICS AND CURRENT STATE OF COMMODITY TRADE BETWEEN UKRAINE AND TURKEY

Бояр А. О.

Доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна
ORCID: 0000-0002-9379-8140

Лажник В. Й.

Кандидат географічних наук, доцент,
професор кафедри економічної та соціальної географії,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна
ORCID: 0000-0003-4123-0331

Andrii Boiar

Doctor of Economics, Professor,
Head at the Department of International Economic Relations and Project Management,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Lutsk, Ukraine

Volodymyr Lazhnik

Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Economic and Social Geography,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Lutsk, Ukraine

У статті проаналізовано динаміку товарної торгівлі між Україною та Туреччиною з 2001 до 2022 рр. Встановлено, що тренд динаміки товарної торгівлі товарами між обома країнами за досліджуваний період відповідає загальному тренду зовнішньоторговельних відносин України з усіма країнами світу й апроксимується поліноміальною моделлю четвертої степені. Сучасні двосторонні українсько-турецькі товарно-торговельні відносини характеризуються нестабільністю й коливаннями в окремих часових періодах через низку об'єктивних і суб'єктивних причин, проте з позитивною динамікою. Розглянуто особливості товарної структури експорту українських товарів у Туреччину та імпорту турецьких товарів в Україну в 2021 р. та зміни в товарній структурі експорту та імпорту товарів у 2022 р. Виявлено певну асиметрію в товарній структурі торгівлі товарами між Україною та Туреччиною. Проаналізовано проблеми та перспективи торговельної співпраці України й Туреччини в контексті підписання угоди про зону вільної торгівлі між обома країнами.
Ключові слова: експорт; імпорт; товарооборот; товарна торгівля; коефіцієнт збалансованості; Україна; Туреччина.

The peculiarities of modern commodity-trade relations between Ukraine and the Republic of Turkey are considered. The dynamics of commodity trade between Ukraine and Turkey during 2001–2022 is analyzed. The features and trends of the dynamics of commodity turnover, volumes of exports, imports and the balance of trade in goods between Ukraine and Turkey are identified. It is determined that the trend of dynamics of commodity trade in goods between the two countries for the studied period corresponds to the general trend of foreign trade relations of Ukraine with all countries of the world and is approximated by the polynomial model of the fourth degree. Bilateral Ukrainian-Turkish commodity-trade relations are characterized by generally positive dynamism with certain fluctuations in certain times periods due to a number of objective and subjective reasons. The dynamics of export and import of goods between Ukraine and Turkey in 2001–2022 are also analyzed. The trend of the dynamics of these indicators during the studied period generally corresponds to the trend of trade turnover in goods. The causes and factors of instability of commodity trade and export-import flows between the two countries in recent years have been determined.

The coefficients of trade imbalance in trade in goods between Ukraine and Turkey are calculated, which reflect the ratio between export and import commodity flows in certain years. It was revealed that the trade between Ukraine and Turkey since the beginning of the 21st century and by 2022 became more balanced and improved. The features of the commodity structure of exports of Ukrainian goods to Turkey and imports of Turkish goods to Ukraine in 2021 and changes in the commodity structure of exports and imports of goods in 2022 are considered. A certain asymmetry in the commodity structure of trade in goods between Ukraine and Turkey has been identified, which has led to a decrease in the positive trade balance for Ukraine in recent years and its change to a negative one in 2022–2023 in the context of large-scale Russian military aggression. The problems and prospects of trade cooperation between Ukraine and Turkey in the context of signing a free trade agreement between the two countries are analyzed.

Key words: exports; imports; trade turnover; commodity trade; balance coefficient; Ukraine; Turkey.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах посилення трансформаційних змін і децентралізованих процесів у сучасних міжнародних економічних відносинах, зумовлених глобальною пандемією COVID-19 та російським вторгненням в Україну в лютому 2022 р., важливого значення для України набувають питання розширення міждержавних зовнішньоторговельних зв'язків, насамперед, із сусідніми країнами. Серед них важливою для України в Чорноморському регіоні є Турецька Республіка, котра сьогодні є одним із найважливіших і традиційних торговельних партнерів. У 2022 р. вона зайняла 3-тє місце за обсягом українського товарного експорту після Китаю та Польщі, 4-тє місце у загальному обсязі товарообігу України з країнами світу та 1-ше місце за товарообігом серед країн Близькосхідного регіону. Тому актуальним питанням є здійснення аналізу особливостей динаміки та сучасного стану торговельних відносин між обома країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналіз наукової літератури з проблематики українсько-турецьких торговельних відносин свідчить про певний інтерес учених до цього питання з домінуванням загального аналізу торговельно-економічного співробітництва України з Туреччиною на міждержавному рівні впродовж останніх десятиліть. Серед українських учених, які найбільше вивчали українсько-турецькі міждержавні відносини, виділяється Н. І. Мхитарян, котра зокрема аналізувала стан та перспективи торговельно-економічних відносин між Україною та Туреччиною на початку ХХІ ст. [1–4]. В статті А. І. Мокія, Н. С. Науменко та Р. Р. Енверова висвітлено питання компліментарності економічних відносин між Україною та Туреччиною й встановлено, що двосторонні відносини є взаємодоповнюючими [5]. Сучасний стан, особливості, сценарії та перспективи розвитку різних напрямів українсько-турецьких торговельно-економічних відносин розглядаються також у працях М. Воротнюк [6], Н. О. Небаби та Д. В. Рудь-Вольги [7], Є. М. Солових [8], І. Л. Федуна, М. В. Стецька та І. О. Стржельської [9] та інших науковців.

На увагу заслуговує аналітична доповідь співробітників Національного інституту стратегічних досліджень, в якій аналізуються зовнішньоекономічні аспекти стратегічного партнерства України з Туреччиною [10, с. 7–11]. Проте, у більшості публікацій українсько-турецькі відносини розглядаються переважно з політичного погляду, тоді як недостатньо аналізується сучасний стан, динаміка, тенденції змін, товарна структура зовнішньої торгівлі товарами між Україною та Туреччиною, що й зумовило потребу в проведенні цього дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Динаміка розвитку й структура торговельних відносин між Україною та Туреччиною в умовах російського повномасштабного вторгнення в Україну та після підписання угоди про вільну торгівлю між обома країнами зазнала певних змін, що потребує подальшого аналізу через невисвітленість актуальних питань двосторонніх відносин у зазначених вище працях.

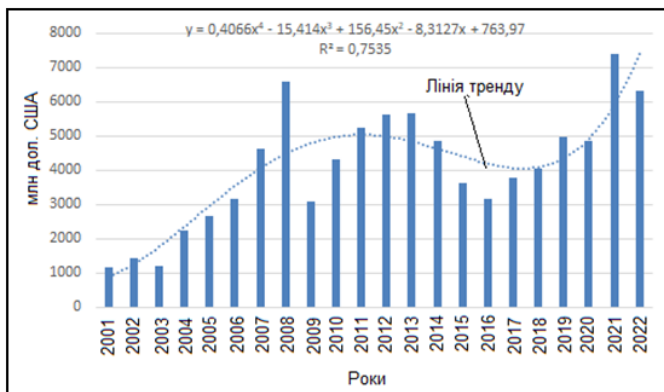
Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є виявлення особливостей динаміки основних показників міждержавної торгівлі товарами в 2001–2022 рр. між Україною та Туреччиною й її товарної структури останнім часом. Також важливим питанням є виявлення специфіки загального тренду товарно-торговельних зв'язків між двома державами й факторів, які зумовили нестабільність і незбалансованість товарно-торговельних відносин на сучасному етапі українсько-турецької торговельно-економічної співпраці.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин Турецька Республіка стає вагомим геополітичним гравцем, розширює географію поширення своїх інтересів і заявляє про наміри стати вагомим регіональним лідером. Українсько-турецькі міждержавні відносини після здобуття Україною незалежності розвиваються досить інтенсивно. Туреччина на сьогодні є одним із найважливіших торговельних партнерів України, з яким наша держава традиційно мала до недавнього часу позитивне сальдо. Важливого значення для розвитку міждержавних тор-

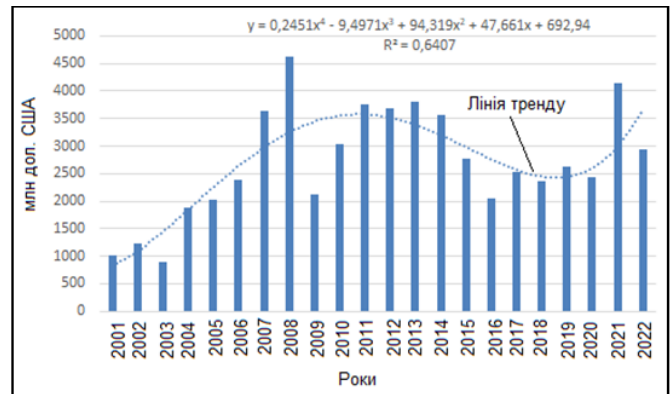
говельних відносин набуло підписання 3 лютого 2022 р. Угоди про створення зони вільної торгівлі між Україною та Туреччиною під час офіційного візиту президента Туреччини Р. Ердогана до України [11]. Це надзвичайно важлива геополітична та економічна подія, яка стане запорукою миру й стабільності в Чорноморсько-Середземноморському регіоні та гарантуватиме взаємну економічну вигоду для обох держав. Надалі ця угода після ратифікації парламентами сприятиме розширенню торговельних відносин між обома державами. На території України до російської агресії здійснювали економічну діяльність понад 700 підприємств із турецьким капіталом, внаслідок чого інтенсивно розвивалися економічні відносини, що забезпечувало зростання торговельного товарообігу між країнами.

Двосторонні турецько-українські торговельні відносини на сучасному етапі характеризується динамічністю та нестабільністю з певними коливаннями через низку суб'єктивних та об'єктивних причин. Із 2001 р. загальний тренд двосторонніх

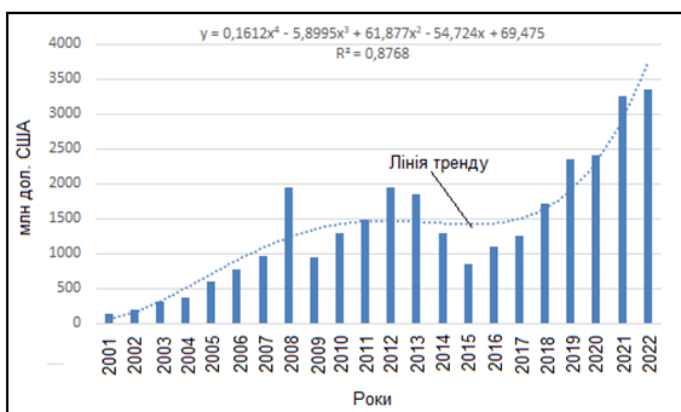
турецько-українських товарно-торговельних відносин збігається із трендом загального товарообороту зовнішньої торгівлі товарами України з усіма країнами світу (коефіцієнт парної кореляції R становить 0,91). Цей тренд математично можна описати поліноміальною моделлю четвертого степеня при середньому коефіцієнті детермінації ($R^2 = 0,75$) (рис. 1А). Подібні лінії тренду на основі поліноміальної функції простежуються й у динаміці обсягів експорту товарів з України до Туреччини та імпорту турецьких товарів до України. Це свідчить про вплив декількох груп різних характерних чинників (економічні, соціальні, геополітичні та ін.) на торгівлю між двома державами, що зумовлювало нестабільність у торговельних відносинах і значні коливання в обсягах взаємних поставок товарів, особливо за останні 15 років. Незважаючи на негативні фактори (світова фінансова криза, пандемія COVID-19, російська агресія тощо), все ж таки до початку російської агресії в лютому 2022 р. сальдо у торгівлі товарами було позитивним для України (рис. 1Г).

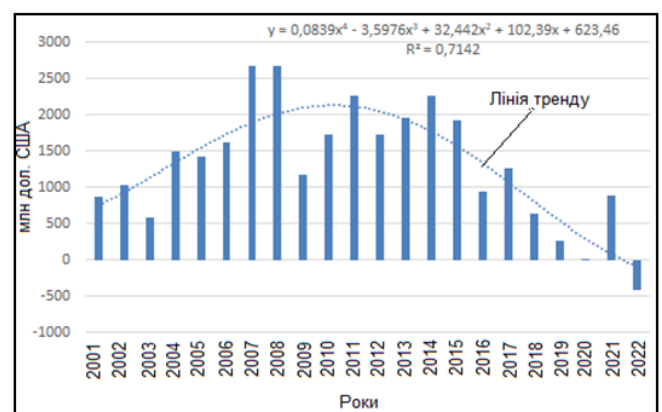
А

Б

В

Г

Рис. 1. Тренди динаміки показників товарної торгівлі між Україною та Туреччиною в 2001–2022 рр.:

А) товарний оборот; Б) експорт товарів; В) імпорт товарів; Г) сальдо товарного обороту
Джерело: [12]

Із початку XXI ст. товарообіг між обома країнами зростав досить швидкими темпами. У 2008 р. він досягнув рекордного показника у 6,58 млрд

дол. США (рис. 1А). Проте у 2009 р. внаслідок світової економічної кризи товарообіг товарів скоротився до 3,08 млрд дол. США, тобто біль-

ше, ніж у 2 рази проти 2008 р. У 2010 р. почала спостерігатися позитивна тенденція для відновлення великих обсягів двосторонньої торгівлі. Зокрема, у 2010 р. вартісний обсяг торгівлі товарами склав 4,325 млрд дол. США, а в 2011 р. – 5,53 млрд дол. США [12]. У 2011 р., коли відбувся офіційний візит Президента України до Туреччини, керівництво двох держав поставило завдання у короткостроковій перспективі до 2020 р. вивести товарообіг між Україною та Туреччиною на рівень 10 млрд дол. США. Цьому завданню мав активно сприяти переговорний процес щодо підготовки до підписання між обома державами угоди про вільну торгівлю, проте певні геополітичні, економічні та інші причини суб'єктивного та об'єктивного характеру, не дали змогу підписати таку угоду й вийти на задекларований рівень.

Динаміка двосторонньої зовнішньої торгівлі в наступні роки була нестійкою з невеликим збільшенням протягом 2011–2013 рр. і спадом у 2014–2016 рр. через бойові дії на Сході України та анексію росією Криму й частини Донбасу. З 2017 р. почалася активізація двосторонніх торговельних зв'язків й обсяги товарного обороту знову почали збільшуватися. У 2020 р. вони становили 4845,1 млн дол. США, проте це в 1,4 рази менше, ніж у 2008 р. У 2020 р. глобальна пандемія COVID-19 стала гальмуючим фактором торговельно-економічного співробітництва між Україною та Туреччиною. За даними Державної служби статистики України, загальний обсяг торгівлі товарами та послугами між Україною й Туреччиною у 2020 р. зменшився проти 2019 р. на 2,5 %. Зменшення обсягів експорту українських товарів до Турецької Республіки відбулося більшими темпами (на 7 %) і вони становили 2436 млн дол. США, тоді як обсяги імпорту турецьких товарів до України збільшилися на 2,5 % проти 2019 р. й становили 2419 млн дол. Проте у 2021 р. товарообіг збільшився на 52,2 % відносно 2020 р. й становив 7,38 млрд дол. США [13]. Від початку війни обсяг торгівлі між Туреччиною та Україною досяг найвищого історичного показника. Попри війну турецькі інвестори продовжують реалізацію своїх проєктів в Україні. Голова правління Турецько-української бізнес-асоціації Бурак Пехліван нещодавно заявив, що обсяг торгівлі між Туреччиною та Україною у 2023 р. досяг рекордних 8 млрд дол., що є історичним максимумом [14].

Аналіз динаміки експорту товарів з України в Туреччину показує загальну тенденцію поступового зростання обсягів експорту з початку XXI ст. (рис. 1Б). Якщо в 2001 р. експорт українських товарів до Туреччини становив 1 млрд дол. США, то в 2008 р. він досяг показника 4,63 млрд дол. США. Проте внаслідок світової фінансової кризи у 2009 р. його обсяги різко зменшилися до 2,13

млн дол. Після світового фінансового застою у 2009–2011 рр. показники українського експорту почали знову збільшуватися й у 2011–2013 рр. вони стабілізувалися на рівні 3,7–3,8 млрд дол. США. Однак, у 2014 р. внаслідок анексії росією Криму та початку бойових дій на Сході України товарний експорт до Туреччини різко зменшився й у 2016 р. склав 2,05 млн дол. США. У наступні роки ситуація на Донбасі стабілізувалася й обсяги експорту українських товарів знову почали збільшуватися, досягнувши у 2020 р. показника в 2,436 млн дол. США (рис. 1Б). У 2021 р. український експорт товарів до Туреччини збільшився до 4,14 млрд дол. Проте з початком широкомасштабної російської агресії у 2022 р. він зменшився до 2,94 млрд дол. (на 29 % менше, ніж у 2021 р.) [15]. Збільшення обсягів експорту до Туреччини у 2021–2022 рр. було пов'язане із підвищенням цін на сільську господарську сировину та чорні метали, частка яких складала близько 70 % українського експорту [14]. Сьогодні на Туреччину припадає близько 5 % усього українського експорту товарів.

Для динаміки імпорту турецьких товарів до України за період 2001–2022 рр. характерна зовсім інша тенденція (рис. 1В). Якщо у 2001–2008 рр. імпорт турецьких товарів до України поступово та швидко збільшувався й у 2008 р. становив 1,95 млрд дол. США, то внаслідок світової фінансової кризи цей показник різко зменшився до 0,95 млрд дол. США (рис. 1В). Надалі імпорт турецьких товарів знову збільшився й досяг майже попереднього показника – 1,85 млрд дол. США у 2013 р. Проте через українсько-російський конфлікт показник імпорту зменшився до 0,85 млрд дол. США у 2015 р. Надалі обсяги турецького імпорту почали різко збільшуватися по висхідній лінії, досягнувши 3,36 млрд дол. США у 2022 р. Проте темпи росту обсягів імпорту у 2022 р. впали й приріст відносно 2021 р. становив лише 3,1 % [15]. У 2023 р. в умовах російсько-української війни обсяги імпорту турецьких товарів помітно збільшилися й на початок грудня 2023 р. вони досягли значення близько 5 млрд дол. США що є найбільшим показником за останні 30 років [14].

Така динаміка імпорту свідчить про наявність чітко вираженої асиметрії в українсько-турецьких торговельних відносинах, зниження інтересу турецьких споживачів до українських товарів при збільшенні інтересу українських споживачів до турецьких товарів, особливо військово-оборонного значення. Така ситуація зумовила різке зменшення позитивного сальдо в товарній торгівлі України з Туреччиною протягом 2019–2023 рр. На початку XXI ст. у торгівлі товарами між Україною й Туреччиною фіксувалося постійне позитивне торговельне сальдо, проте його динаміка була нестійкою. Найбільше позитивне

торговельне сальдо припадає на найуспішніший 2008 р., коли воно досягло показника +2683 млн дол. США й українські товари користувалися широким попитом на турецькому ринку. Надалі торговельне сальдо коливалося протягом 2009–2014 рр. у межах 1,2–2,3 млн дол. США на користь України (рис. 1Г). Із 2015 р. спостерігається тенденція різкого зменшення додатного торговельного сальдо й у 2020 р. воно було мінімальним (17,5 млн дол. США), а в 2022–2023 рр. воно змінилося на негативне значення. Лінія тренду й коефіцієнт детермінації ($R^2 = 0,71$) (рис. 1Г) показують низхідну тенденцію в торговельному сальдо й у конкурентоспроможності українських товарів на турецькому ринку через невисоку додану вартість. Це свідчить про вплив декількох груп різноманітних чинників на торгівлю між обома країнами, що зумовлює нестабільність і значні коливання в обсягах взаємних поставок товарів останнім часом.

На початку XXI ст. торгівля між Україною та Туреччиною була не дуже збалансованою, проте з позитивним торговельним сальдо на користь України. Нами здійснено розрахунки коефіцієнта незбалансованості товарної торгівлі за формулою:

$$Kzb = S / T \quad (1)$$

де Kzb – коефіцієнт збалансованості товарної торгівлі України та Туреччиною; S – сальдо товарної торгівлі України з Туреччиною; T – обсяг торговельного товарообороту України з Туреччиною. Значення коефіцієнта збалансованості Kzb може коливатися від 1 до -1. Так, у 2001 р. коефіцієнт збалансованості Kzb становив 0,76, а в 2009 р. він зменшився до 0,38. Надалі він був нестабільним, а з 2015 р., коли становив 0,53, різко почав зменшуватися й у 2020 р. досяг значення 0,004, у 2021 р. – 0,119, а в 2022 р. – -0,070. Це свідчить про загальну тенденцію збільшення ступеня збалансованості в українсько-турецьких товарних потоках, проте з початком широкомасштабного російської агресії незбалансованість міждержавної торгівлі почала зростати й негативне торговельне сальдо збільшується не на користь України через закупівлю нею товарів військово-оборонного призначення.

Отже, у кількісному вимірі заходи макро- та мікроекономічної двосторонньої дипломатії протягом 2001–2022 рр. мали позитивну кореляцію з приростом експорту з України до Туреччини. Проте показники якості торгівлі змінювалися не на користь української сторони, незважаючи на інтенсивну динаміку контактів в економічній сфері, до яких залучалися як різні органи державної влади, так і підприємницькі структури обох країн. При стабільному збільшенні обсягів товарообігу та значення Туреччини як стратегічного партнера останнім часом, Україна програє

за ключовими показниками якості торгівлі. Україна в 2021 р. загалом експортувала до Туреччини товари по 1100 товарних позиціях. Український товарний експорт до Туреччини залишається висококонцентрованим, адже на п'ять товарних сировинних груп (метали, руди, агросировина) у 2021 р. припадало близько 85 % експорту (рис. 2), тоді як у Туреччини цей показник є значно більш диференційованим і становить близько 40 % за рахунок того, що три із п'яти позицій – це товарні групи з високою доданою вартістю. Так, у 2021 р. основними українськими товарами, які постачалися до Туреччини були чорні метали, зернові культури, насіння та плоди олійних культур, залишки й відходи харчової продукції [12]. Домінування чорних металів у товарній структурі українського експорту до Туреччини було зумовлено потребами турецької будівельної галузі, зусилля якої значною мірою спрямовувалися на відбудову населених пунктів, постраждалих від землетрусу, та в автомобільну індустрію. Основними товарами, які експортувалися у 2022 р. до Туреччини, були: зернові культури (29,6 %), жири та олії тваринного або рослинного походження (22,6 %), насіння і плоди олійних рослин (17,4 %), чорні метали (12,9%) [15]. Зокрема, у 2022 р. Туреччина різко збільшила обсяги закупівель української агропродукції (2212 млн дол. США проти 1465 млн дол. США у 2021 р., або більше на 51 %). Туреччина в 2022 р. зайняла третє місце після Польщі та Румунії у рейтингу найбільших імпортерів української агропродукції із часткою 9,4 % у вітчизняному експорті сільгосппродукції [16].

У першій половині 2023 р. обсяг експорту українських товарів становив 1,6 млрд дол. США, що на 24 % більше відносно першого півріччя 2022 р. Збільшення відбулося за рахунок нарощування поставок соняшникової олії, пшениці, соєвих бобів, ячменю, гороху, лісоматеріалів, феросплавів, двигунів, запчастин до залізничних локомотивів, моторних вагонів трамваїв тощо [17]. За першу половину 2023 р. саме показник експорту до Туреччини найбільше поліпшився серед усіх основних торговельних партнерів.

Найбільш відомими українськими компаніями, які здійснюють експорт товарів до Туреччини, є металургійна холдингова компанія «Манітвест», металургійний комбінат «Криворіжсталь», Сумське підприємство НВО ім. Фрунзе, Одеський припортовий завод і концерн «Стирол». Проте аграрна й харчова продукція переважає як у загальному експорті України, так і в експорті до Туреччини. Незважаючи на перевищення українського експорту сировинних товарів над експортом продуктів із високою доданою вартістю, агросектор України має перспективи для подальшого нарощування обсягів експорту до

Туреччини. Висока додана вартість продукції агросектору може бути сформована за рахунок вищої якості при нижчій собівартості, екологічно-

сті, раціонального та інноваційного використання ресурсів, енергоефективного виробництва тощо.

Рис. 2. Товарна структура експорту України в Туреччину в 2021 р.

Джерело: [18]

У товарній структурі турецького імпорту до України домінує різноманітна продукція переробної промисловості, передусім машинобудування. Частка машинобудівної продукції (легкові та вантажні автомобілі, автобуси, спецтехніка, запчастини та причепа до них, літальні апарати) в українському імпорті з Туреччини у 2020 р. становила 24,1 %. У 2021 р. основними статтями в імпорті турецьких товарів до України були такі товарні групи, як реактори ядерні, котли та машини, палива мінеральні, нафта та продукти її переробки, чорні метали, їстівні плоди та горіхи та засоби наземного транспорту (рис. 3). У 2022

р. товарна структура імпорту турецьких товарів до України дещо змінилася й провідні позиції займали такі товари, як палива мінеральні, нафта та продукти її перегонки (10,2 %), текстильні товари (8,8 %), їстівні плоди та горіхи (6,1 %), електричні машини (5,9 %), чорні метали (5,9 %), одяг та додаткові речі до одягу, трикотажні (5,6 %) реактори ядерні, котли, машини (5,6 %) та літальні апарати (5,3 %) [15]. Отже, незважаючи на менший відносний показник і загальний обсяг, ключові статті турецького імпорту більш різноманітні й мають менш виражений сировинний характер.

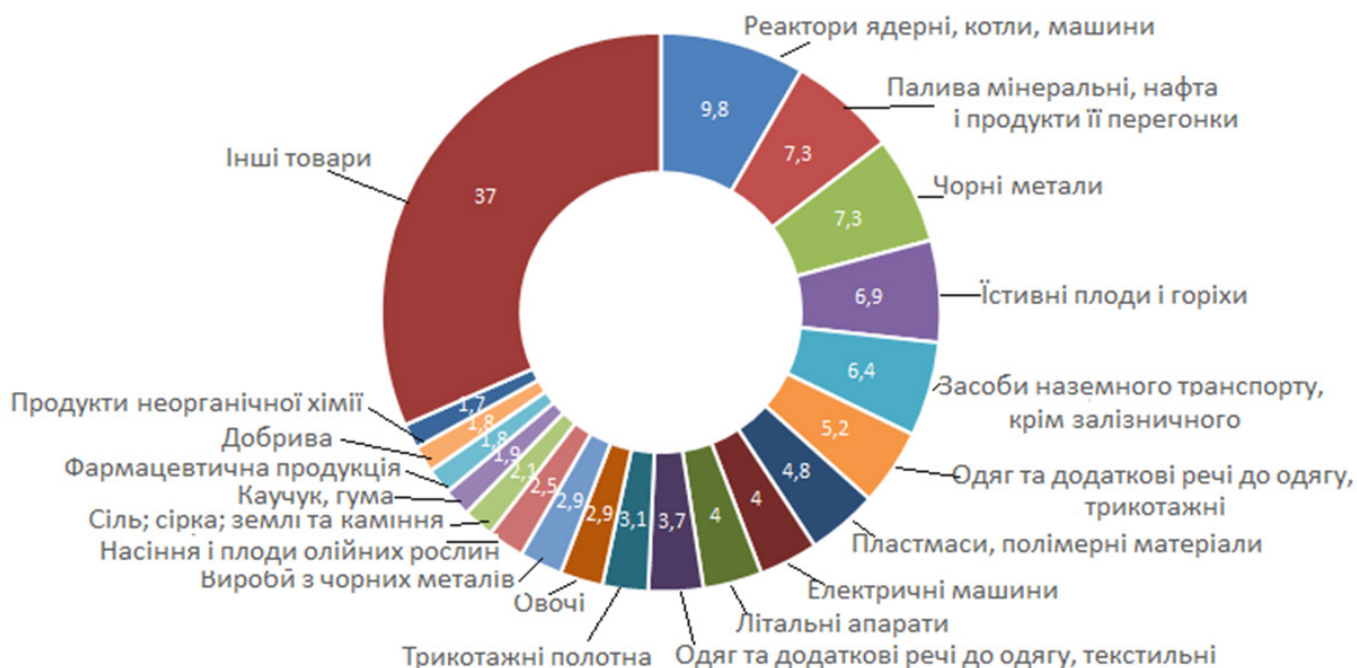

Рис. 3. Товарна структура турецького імпорту до України в 2021 р.

Джерело: [18]

У першій половині 2023 р. в умовах широко-масштабної російської агресії проти України, зважаючи на потреби української економіки, помітно зріс вартісний обсяг імпорту з Туреччини (на 94 % відносно першого півріччя 2022 р.) і становив 2,4 млн дол. США. Таке зростання зумовило збільшення негативного сальдо в товарній торгівлі до -0,8 млрд. дол. США. Відбулося збільшення обсягів поставок таких турецьких товарів, як нафтопродукти, електрогенераторні установки, літальні апарати, транспортні засоби, металопродукція, шини та покришки, лікарські засоби, сіль, овочі, риба свіжа тощо [17]. Зокрема, військовий імпорт України з Туреччини в I кварталі 2022 р. склав 59,1 млн дол. США, що у 30 разів більше порівняно з показниками аналогічного періоду 2021 р. Одночасно загальний об'єм оборонного експорту Туреччини на фоні російсько-української війни за цей період зріс на 48,6 % [19].

У товарній торгівлі України з Туреччиною до сьогодні існують певні проблеми, які стримують збільшення обсягів двосторонньої торгівлі, диверсифікацію товарної структури українського експорту до Туреччини та виробничу кооперацію між українськими та турецькими виробниками. Серед цих проблем найважливішими є такі:

- у товарній структурі українського експорту продукція має суто сировинний характер, а частка високотехнологічних товарів дуже мала й не відповідає європейським стандартам;

- в двосторонній торгівлі існує асиметрична торговельна ситуація з переважанням в українському експорті дешевої сировини й у імпорті дорогих готових виробів, що зумовила низхідну тенденцію до зменшення позитивного торговельного сальдо для України й зміну його на негативне;

- наявність складних митних процедур, які гальмують розвиток двосторонніх відносин;

- існує неузгодженість у питаннях стандартизації виробництва товарів, затримки з поетапною оплатою послуг турецьких підприємств-підрядників, недосконала митно-тарифна політика, суперечності в українському законодавстві, існування непрозорих практик ведення бізнесу;

- проявляється висока активність турецьких компаній («Енка», «Догуш», «Тюрксель» та ін.) на українському ринку, тоді як українські компанії представлені на турецькому ринку в незначному обсязі;

- незначна державна підтримка та залучення українського бізнесу до реалізації спільних українсько-турецьких проектів у сфері виробництва наукомісткої продукції;

- відсутність торговельного представництва України в Туреччині для просування українських бізнес-інтересів у Туреччині;

- відсутність спільних виставково-ярмаркових заходів українських та турецьких компаній у сфері сільського господарства, промисловості тощо.

Перспективними напрямками торговельно-економічної співпраці є:

- збільшення поставок на ринок Туреччини зернових культур;

- розширення номенклатури товарів за рахунок поставок продукції тваринного походження;

- співпраця з питань практичної адаптації та торгівлі новими сортами, зокрема олійного насіння, соняшнику та рису;

- співпраця у сфері виробництва продукції військово-оборонного призначення тощо.

Донедавна більшість українських експортерів покладали великі надії на підписання Угоди про зону вільної торгівлі (ЗВТ) з Туреччиною. У 2018 р. були започатковано нові переговорні процеси з укладення угоди про вільну торгівлю, які успішно завершилися підписанням 3 лютого 2020 р. цієї угоди. Нині ведеться робота щодо ратифікації цієї угоди парламентами обох країн, яка була відкладена через російсько-українську війну. Набрання чинності ЗВТ з Туреччиною надасть безмитний доступ до турецького ринку українським експортерам та відповідний доступ турецького бізнесу до українського ринку. Внаслідок цього у перспективі рівень українсько-турецьких товарно-торговельних відносин між обома країнами значно покращиться й обсяг торгівлі між двома країнами перевищить 10 млрд дол., адже Україна має сприятливі умови для зовнішньоекономічних відносин із Туреччиною, яка є дуже перспективним торговельним партнером.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, зовнішньоторговельне співробітництво України з Туреччиною на сучасному етапі характеризується позитивною динамікою з тенденцією до збільшення обсягів обігу товарної торгівлі, асиметрією взаємного доступу до ринків сторін та низьким рівнем позиціонування українських національних товаровиробників на відповідних ринках Туреччини. Водночас останнім часом сальдо торговельного балансу має негативну тенденцію до збільшення. Певне уповільнення темпів економічної співпраці між Україною та Туреччиною в останні 10 років пов'язане з об'єктивними факторами, зокрема, агресією Росії проти України, пандемією COVID-19, а також уповільненням темпів економічного зростання у самій Туреччині, наявністю конфліктів на Близькому Сході. Незважаючи на тимчасові труднощі, торговельні відносини між Україною та Туреччиною в перспективі можуть покращитися внаслідок підписання у 2022 р. Угоди про утворення зони вільної торгівлі та її найшвидшої ратифікації парламентами обох країн. Ця угода сприятиме розвитку галузей, що працюватимуть на експорт, оскільки понад половина українського товарного експорту потраплятиме до Туреччини безмитно.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Mkhytaryan, N. I. (2011). Ukrayinsko-turetski vidnosyny (suchasnyj etap) [Ukrainian-Turkish relations (modern stage)]. *Skhidnyj svit – Eastern world*, 1, 74–77 [in Ukrainian].
2. Mkhytaryan, N. (2011). Chy nabudut ukrayinsko-turetski vidnosyny statusu stratehichnykh vidnosyn? [Will Ukrainian-Turkish relations acquire the status of strategic relations?]. *Zovnishni spravy – Foreign Affairs*, 5, 38–41 [in Ukrainian].
3. Mkhytaryan, N. I. (2012). Osoblyvosti formuvannya suchasnoyi zovnishnoyi polityky Turechchyny [Peculiarities of the formation of Turkey's modern foreign policy]. *Stratehichni priorytety – Strategic Priorities*, 1 (22), 177–182 [in Ukrainian].
4. Mkhytaryan, N. I. (2019). Modernizatsijni peretvorennya u Turechchyni ta shliakhy stanovlennya yiyi rehionalnym liderom [Modernisation Transformations in Turkey and Ways to Become a Regional Leader]. Kudrychenko, A. I. (Red). *Ukrayina: kontekst svitovykh podij. Analit. zapysky Derzh. ustanovy «In-t vsesvitnoi istoriyi NAN Ukrayiny» (2017–2019 pp.)* – In Kudrychenko, A. I. (Ed). *Ukraine: Context of World Events. Analytical Notes of the State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine» (2017-2019)*, 100–109 [in Ukrainian].
5. Mokij, A. I., Naumenko, N. S. & Enverov, R. R. (2010). Kontseptualni pidstavy stratehichnoho partnerstva mizh Ukrayinoiu ta Turetskoiu Respublikoju [Conceptual basis of the strategic partnership between Ukraine and the Republic of Turkey]. Retrieved from http://194.44.242.244/portal/soc_gum/pips/2010_1/2010_1/019.pdf [in Ukrainian].
6. Vorotniuk, M. (2020). Turechchyna: rehionalnyj hravets z hlobalnymy ambitsiyamy [Turkey: a regional player with global ambitions]. *Kompas. Ukraina u mizhnarodnykh vidnosynakh. Tsili, instrumenty, perspektyvy – Compass. Ukraine in international relations. Goals, tools, prospects*, 17. Retrieved from <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07747.pdf> [in Ukrainian].
7. Nebaba, N. O. & Rud-Volha, D. V. (2019). Perspektivy ukrayinsko-turetskykh torhovelno-ekonomichnykh vidnosyn [Prospects for Ukrainian-Turkish trade and economic relations]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics*, 9 (219), 31–42. [in Ukrainian].
8. Solovykh, E. M. (2018). Ukrayina-Turechchyna: polityko-ekonomichni aspekty vzaiemovidnosyn i perspektyvy rozvytku [Ukraine-Turkey: political and economic aspects of relations and prospects for development]. *Visnyk KhNU im. V. N. Karazina. Seriya «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krayinoznavstvo. Turyzm» – Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series “International Relations. Economics. Country Studies. Tourism”*, 8, 81-87 [in Ukrainian].
9. Fedun, I. L., Stetsko, M. V. & Strzhelska, I. O. (2023). Torhovelne spivrobotnytsvo Ukrayiny z Turetskoju Respublikoju [Trade cooperation of Ukraine with the Republic of Turkey]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and Society*, 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-52> [in Ukrainian].
10. Gavrylenko, N., Bobrovytskyj A., Zamikula, M., et al. (2022). Stratehitchne partnerstvo z Turetskoju Respublikoju: zovnishnoekonomichni aspekty: analitychna dopovid [Strategic partnership with the Republic of Turkey: foreign economic aspects: analytical supplement]. In M. Palamarchuk & R. Yuldashev (Eds.). *Kyiv : NISS*. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.16> [in Ukrainian].
11. Ukrayina i Turechchyna pidpysaly uhodu pro vilnu torhivliu. [Ukraine and Turkey sign a free trade agreement]. (03.02.2020). *Ekonomichna pravda – Economic truth*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2022/02/3/682.057/> [in Ukrainian].
12. Zovnishnoekonomichna diyalnist. Geographichna struktura zovnishnoyi torhivli Ukrayiny tovaramy. Arkhiv [Foreign economic activity. Ukraine's foreign trade in goods. Archive]. (2001–2022). *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. Ofitsiinyj sayt – State Statistics Service of Ukraine. Official website*. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
13. Tovarobih mizh Ukrayinoiu i Turechchynioiu v 2021 rotsi zris na 52,2 % – do \$7,38 mlrd [Trade between Ukraine and Turkey increased by 52.2% to \$7.38 billion in 2021]. (3.02.2020). *Finbalance – Finbalance*. Retrieved from <https://finbalance.com.ua/news/tovarobih-mizh-ukranoyu-i-turechchinoyu-v-2021-rotsi-zris-na-522---do-738-mlrd> [in Ukrainian].
14. Obsyah torhivli mizh Turechchynioiu ta Ukrayinoiu dosiah rekordnykh \$8 miliardiv [Trade between Turkey and Ukraine reached a record \$8 billion]. (14.12.2023). *Ukrinform – Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3800037-obsag-torgivli-miz-tureccinou-ta-ukrainou-dosag-rekordnih-8-milardiv.html> [in Ukrainian].
15. Torhovelno-ekonomichne spivrobotnytsvo mizh Ukrayinoiu i Turechchynioiu [Trade and economic cooperation between Ukraine and Türkiye]. (12.07.2023). *Posolstvo Ukrayiny v Turetskij Respublitsi – Embassy of Ukraine in the Republic of Turkey*. Retrieved from <https://turkey.mfa.gov.ua/ua/ukrainetr/trade> [in Ukrainian].
16. Ukrayina torik najbilshe importovala ahroproduktsiyi do Polshchi, Rumuniyi ta Turechchyny [Last year, Ukraine imported most of its agricultural products to Poland, Romania and Turkey]. (22.02.2023). *IAE. Ukrinform – IAE. Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3673443-ukraina-torik-najbilshe-importovala-agroprodukcii-dopolsi-rumunii-ta-tureccini-iae.html> [in Ukrainian].
17. Shurokyj, H. (01.08.2023). Zovnishnya torhivlya. Pidsumky I pivrichchya 2023 roku [Foreign trade in goods. Results of the first half of 2023]. *NISD. Doslidzhennia – NISS. Research*. Retrieved from <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zovnishnya-torhivlya-tovaramy-pidsumky-i-pivrichchya-2023-roku> [in Ukrainian].
18. Zovnishnoekonomichna diyalnist. Tovarna struktura zovnishnoyi torhivli Ukrayiny. [Foreign economic activity. Commodity structure of Ukraine's foreign trade]. (2021). *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. Ofitsiinyj sayt – State Statistics Service of Ukraine. Official website*. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
19. Turetskuj interes u vijni rosiyi proty Ukrayiny [Turkish interest in Russia's war against Ukraine]. (19.04.2023). *Ukrinform – Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3461716-tureckij-interes-u-vijni-rosii-proti-ukraini.html> [in Ukrainian].